

BORZ ZSÓFIA

„Ó mennyi dal szállt néma sírba véle...”¹

A Nemzeti Zenede támogatásával létrejött síremlékek

A funerális művészet tanulmányozása a művészettörténet fontos területe, amely éppúgy magában foglalja a síremlékszobrászat változásait, mint a halotti kultuszt és annak társadalmi, kulturális vetületeit. Miközben a történelmi távlattal együtt a dualizmus korabeli síremlékek hagyományos, szakrális vonatkozása fokozatosan veszített jelentőségéből, ezzel egyszerre nőtt a műemlékek reprezentációs szerepe, mely által a köztemetők mára a nemzeti kulturális emlékezet meghatározó színtereivé váltak. A 19. század közepétől a magán megrendelések mellett egyre gyakoribbá váltak az intézmények és egyesületek megbízásai, melyek többsége – a köztéri emlékművekhez hasonlóan – közadakozásból valósult meg.² Különösen utóbbiak esetében volt már kezdetektől hangsúlyos a síremlékek reprezentatív jellege, hiszen az ország nagyjait nemcsak az adott család, hanem az egész nemzet gyászolta. A temetési és leleplezési ceremóniák is nemegyszer országos méretű társadalmi események voltak – említhetjük például Batthyány Lajos újratemetését (1874), Deák Ferenc temetését (1876) és később mauzóleumának felállítását (1887) vagy Munkácsy Mihály síremlékének avatását (1911).

Az 1836-ban létrehozott Pest-budai Hangászegylet (1867-től Nemzeti Zenede) és az általa működtetett iskola vezető szerepet töltött be a főváros zenei életében. A mecénási funkciót is ellátó intézmény vezetői mindvégig fontosnak tartották az egyesülettel és a magyar zenei élettel kapcsolatban álló elhunytakról való megemlékezést, s így számos festmény, grafika, szobor és jubileumi érem mellett a 19. század második felében, valamint a 20. század elején több síremlék elkészíttetésében is szerepet vállaltak. Utóbbiakról tanúskodnak a vezetőségi ülések jegyzőkönyvei, az ehunyt családjának küldött részvétiratok, valamint az intézményt képviselő küldöttség koszorúzásáról szóló híradások. Jelentősebb személyek esetében hazai

¹ VÁRADI Antal: „A dalnok sírja. (Huber Károly emlékezete)”, *Fővárosi Lapok* 26/163 (1889. június 16.), 1211.

² SISA József (szerk.): *A magyar művészet a 19. században. Képzőművészet* (Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont–Osiris Kiadó, 2018), 618.

művésztől megrendelték az elhunyt portréját, amelyet a Zenede dísztermében létrehozott arcképcsarnokban állítottak ki, továbbá kezdeményezték vagy támogatták reprezentatív síremlékek létrejöttét is.³

Az eddig feldolgozott primer források (választmányi- és igazgatótanácsi jegyzőkönyvek, szerződések, évkönyvek stb.) 12 olyan síremléket dokumentálnak, melyek létrejöttében a Zenede bizonyíthatóan aktív kezdeményező szerepet vállalt, és nemcsak erkölcsi támogatást nyújtott, hanem anyagilag is hozzájárult a megvalósításhoz. Tekintve, hogy a zenedei iratanyag hiányosan maradt fenn, több évtizednyi jegyzőkönyv elveszett, joggal feltételezhetjük, hogy a Nemzeti Zenede közreműködésével ily módon elkészült síremlékek száma ennél mindenképp nagyobb volt. Az 1870-es évek forrásaival együtt elveszhetnek többek között a Nemzeti Zenede egykori igazgatójának, Mátray Gábor (1797–1875) obeliszkszerű alakú síremlékének iratai is, így csak feltételezni tudjuk, hogy az egyesület oroszlanrészről vállalt a méltó emlék emelésében.⁴ A Pest-budai Hangászegyesület, majd Nemzeti Zenede hozzájárulásával állíttatott síremlékek többségét Pesten az 1849-ben megnyitott Kerepesi úti temetőben (a mai Fiumei úti sírkertben) állították fel. Itt található többek között – a síremlékállítási időrendjében – Asztalos Károly, Volkmann Róbert, Engeszer Mátyás, Huber Károly, Bartay Ede, Lung György, Vajdafy Béla, Szentirmay Elemér, Trautsch Károly és Göndöcs István síremléke. További két síremlék, Heller Istváné a párizsi Père-Lachaise-ben, Gaál Ferencé pedig a szabadkai Bajai úti temetőben őrzi emlékét a zenei élet egykori képviselőinek.

Míg az 1804-ben megnyitott párizsi Père-Lachaise, vagy az 1874-ben átadott bécsi Zentralfriedhof temetőket eleve nemzeti sírkertnek szánták, a Kerepesi úti temetőt köztemetőként létesítették, és nem azért, hogy „Nemzeti Pantheon”-ként működjön. A szabadságharc utáni temetések azonban természetes módon határozták meg a temető nemzeti jellegét és történetét, így magától értetődően már az 1850-es évektől kezdve ide temették el a híres magyar személyeket, például Egressy Bénit (1851), majd Vörösmarty Mihályt (1855). Ennek ellenére a főváros csak évtizedekkel később, 1885-ben nyilvánította dísztemetőnek a sírkertet.⁵ A párizsi és bécsi temetőkben eredeti helyükön maradtak meg az egyes korszakokban állíttatott emlékek, amelyek egyúttal az adott időszak síremlék-művészetét is reprezentálják. Ezzel szemben a Fiumei úti sírkert áttemetésekkel rendszerezett parcellái, például a 34/1-es és 34/2-es, ún. művész- és díszparcellák vegyesen elhelyezett 19. és 20. századi síremlékeikkel elveszítették időbeli koherenciájukat. Bár bizonyos sírhelyek eredeti elhelyezése még rekonstruálható, ahogyan például a Volkmann-síremléke is, a legtöbb esetben nem követhetők vissza az átrendezések. Egyértelműbb a helyzet a Gerster Kálmán

³ SZ. FARKAS Márta: „A Nemzeti Zenede képzelt galériája – Festmények, szobrok, síremlékek, érmek”, in TARI Lujza – SZ. FARKAS Márta (szerk.): *A Nemzeti Zenede* (Budapest, Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Budapesti Tanárképző Intézete, 2005), 301–319.

⁴ Uo., 307–308.

⁵ VARGA Ferencné: *A Kerepesi temető* (Budapest, Tarsoly Kiadó, 2003), 12–14.

(1850–1927) által tervezett, 1887-ben befejezett Deák-mauzóleum vonzaskörzetével. Az új centrum nemcsak azért jelentős, mert a területen számos reprezentatív temetkezés történt, hanem mert előbbi művész- és díszparcellákkal szemben a temető része többnyire megőrizte a századforduló és az azt követő évtizedek képét. A régi és nevezetes síremlékek ezért *in situ* tanulmányozhatók. Ide temették el 1897-ben az egyesített Budapest első főpolgármesterét, Kamermayer Károlyt (1829–1897), és ezzel megkezdődött egy díszsor kialakítása a 28-as és 29-es parcella között húzódó sugárút két oldalán.⁶ Itt kapott sírhelyet Bartay Ede 1901-ben bekövetkezett halálakor, majd Lung György 1906-ban.

A 19. század második felének, illetve a 20. század első felének funerális művészeti alkotásai számos formát ölthettek. Jellemzőek voltak az allegorikus vagy vallási elemek – bár ezek csak közvetve kapcsolódtak az elhunyt személyhez –, vagy az olyan szobrászati művek, mint Szentirmay Elemér síremléke, amelyek valamilyen formában a megboldogult alkotásaira, tevékenységére utaltak.

Jelen tanulmányban időrendben haladva dolgozom fel a Pest-budai Hangászegyesület, majd Nemzeti Zenede közbenjárásával létrejött síremlékeket. Akárcsak az intézmény dísztermében létrehozott arcképcsarnok esetében, az Egyesület a zenei élet nagyságainak síremlékeit is hazai művészek által készített alkotásokkal kívánta megőrizni az utókornak. E munkák nemcsak művészettörténeti, síremlék-szobrászati szempontból fontosak, hanem számos egyéb aspektusból is. Mindegyik síremléknek megvan a maga története, amely a legkülönfélébb információk hordozója lehet, dokumentálja az adott kor temetkezési és sírköavatási szertartását, szokásait, vagy épp a Nemzeti Zenede műpártolásának gyakorlatát.

A téma feldolgozásához elengedhetetlen elsődleges forrásaink a Nemzeti Zenede Egyesület választmányi üléseinek eleinte német, majd magyar nyelvű, kézzel írt jegyzőkönyvei, nyomtatott évkönyvei, és további, a síremlékekhez kapcsolódó szerződések, dokumentumok, melyek többsége a Liszt Ferenc Zeneakadémia Kutatókönyvtárában, illetve a Budapest Fővárosi Levéltárban található. Kiemelten fontos a sajtókutatás is, amely egyfelől kiegészíti, pótolja az esetlegesen hiányzó információkat; néhány esetben pedig éppen e korabeli leírások által kaphatunk képet a már elpusztult síremlékekről, vagy az egyesületi reprezentáció temetőben megnyilvánuló gyakorlatáról.

Asztalos Károly (1811–1864) síremléke

A Pest-budai Hangászegyesület által támogatott első síremlék felállítására 1866-ban került sor Asztalos Károly színműíró és ügyvéd emlékére, aki a Nemzeti Színház titkára (1837–1844), a Hangászegyesület igazgatója (1840–1845), majd haláláig annak alelnöke (1845–1864) volt. A síremlék egykor a Kerepesi úti temető 9-es

⁶ SISA *Magyar művészet. Képzőművészet*, 616.

parcellájában az első sor 40. sírhelyén állt, azonban ma már nem fellelhető.⁷ Feltételezhetően a temetőátrendezéseknek esett áldozatul a 20. század első évtizedeiben. Kinézetéről nincs információnk, ezzel kapcsolatban mindmáig nem került elő forrás. A sírkőállítással egy időben vagy már ezt megelőzően báró Prónay Gábor (1812–1875) egyesületi elnök kezdeményezte Asztalos Károly portréjának elkészíttetését a Hangászegyesület arcképcsarnoka számára 1864-ben.⁸ Asztalos könyvomas arcképét Engerth Vilmos (1818k–1884) festő, litográfus és műegyetemi rajztanár készítette el 1865-ben, és adományozta az Egyesületnek. A könyvomat egy példányát a Zenede termében függesztették ki, eggyel a Nemzeti Múzeum gyűjteményét gyarapították, a fennmaradó példányok eladása után befolyt összeget pedig a sírkőre fordították.⁹ Mivel az aláírási úton befolyt összeg nem volt elegendő, így azt az Egressy-alapból pótolták ki, amelyet 1855-ben eleve a magyar zeneélet prominens személyiségei arcképének lefestése céljából hozták létre.¹⁰

Volkman Róbert (1815–1883) síremléke

1928-ban számos – főként a 19. században elhunyt – hírességet temettek át nyolc parcellából a 34/1-es művész- és a 34/2-es díszparcellába. Volkman Róbert zeneszerző, zenepedagógus eredetileg a főbejáratól jobbra elterülő 7-es parcella első sorának 126. sírhelyén nyugodott olyan jeles személyek között, mint Jókainé Laborfalvi Róza (1817–1886) színésznő, Greguss Ágoston (1825–1882) esztéta, egyetemi tanár, vagy Tóth Kálmán (1831–1881) költő, kiknek síremlékeit ugyancsak 1928-ban emelték át az újonnan kialakított területre. A legtöbb esetben az eredeti, neves művészek által készített síremlékek is átkerültek az új művészparcellába, így Volkman 1884-ben elkészült síremléke is, amely jelenleg a 34/1-es parcella 1. sor 31. sírhelyén található (*1. kép*).¹¹

Volkman Róbert síremlékének felállítását a Zeneakadémia kezdeményezte, amihez a legtöbb zenei intézmény és egyesület, így a Nemzeti Zenede is csatlakozott. Bartay Ede igazgató síremlék állítását szorgalmazó indítványát elfogadták, és a költségekhez való hozzájárulásként 100 forintot szavaztak meg.¹² Az elhatározás már pár nappal a november 1-i temetés után megszületett, majd ugyanezen év novemberében a zenei intézetek vezetői az ügy elősegítésére bizottságot hoztak létre. A bizottság

⁷ Radnainé dr. Fogarasi Katalin, a Nemzeti Örökség Intézete főigazgatójának szíves közlése.

⁸ *A pestbudai hangászegyleti zenede igazgató választmányi ülés jegyzőkönyve*, 1864. június 13., Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Kutatókönyvtár, jelzet nélkül.

⁹ *A pestbudai hangászegyleti zenede igazgató választmányi ülés jegyzőkönyve*, 1865. november 7., Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Kutatókönyvtár, jelzet nélkül.

¹⁰ RITTER Sándor – KÜRCS János (szerk.): *A pestbudai Hangászegyesületi Zenede évkönyve 1865. évre*, XXVI-dik évfolyamat (Budapest, Trattner-Károlyi Nyomda, 1866), 8.

¹¹ TÓTH Vilmos: „A Kerepesi úti temető I.”, *Budapesti Negyed* 7/2 (1999), 78.; „A vándorló halottak. Kiürítik a kerepesi temető hét sírparcelláját”, *Magyarország* 35/247 (1928. október 30.), 6.

¹² *A Nemzeti Zenede igazgató választmányi ülés jegyzőkönyve*. 1883. november 25., Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Kutatókönyvtár, jelzet nélkül; *Budapesti Hírlap* 3/327 (1883. november 27.), 3.

1. kép. Volkmann Róbert síremléke (1884). Huszár Adolf szobrászművész domborműve, Kauser Jakab gránit síremléke. Fiumei úti sírkert, 34/1-es művészcsoport, 1. sor 31. sírhely

elnöke gróf Zichy Géza (1849–1924) lett, a bizottsági tagok pedig a Nemzeti Zenede, a Zenekedvelők Egyesülete, a Budai Zeneakadémia, a Zenetanárok Egyesülete, az Országos Színi Iskola, és a „Harmonia”-társulat vezetőiből álltak össze.¹³ A bizottság a *Nemzet* és az *Ellenzék* hasábjain felhívást intézett a néhai Volkmann Róbert tisztelőihez, amelyben említésre került, hogy a gyűjtés eredményét nem csupán egy síremlékre, hanem a Zeneakadémiának szánt szobor- vagy festményportréra, illetve egy ún. Volkmann-alapra fordítanak a szegénysorsú, tehetséges zeneszerző-növendékek támogatása céljából.¹⁴ A gyűjtésben nagy szerepet vállalt koncertjeinek bevételével gróf Zichy Géza, aki nemcsak Volkmann tisztelője, hanem barátja is volt.

A vörös habos, csiszolt gránitsíremlék 1884-ben, a zeneszerző halála után egy évvel került ki Kauser Jakab (1832k–1893) kőfaragó műhelyéből.¹⁵ A hírlapok előzetes beszámolóí szerint „Volkmann Róbert sírja fölé az elhunyt zeneszerző barátai díszes emléket állítanak, melyet halottak napján fognak a kerepesi úti temetőben elhelyezni. A talapzatot Volkmann életnagyságú bronz mellszobra fogja díszíteni. Huszár Adolf mintázta s a Schlich-féle gyárban öntötték.”¹⁶ Bár a leírásban mellszobor szerepel, mégis – a század közepén meghatározó típus – egy egyiptomi hagyományokra épülő obeliszkszerű talapzatán kapott helyet a Huszár Adolf (1842–1885) szobrászművész által készített nagyméretű dombormű, amit a *Vasárnapi Ujság* 1888. november 4-én megjelent számában közölt grafika is igazol.¹⁷

A síremlék-bizottság terveiben egy mellszobor vagy festmény is szerepelt. Huszár Adolf a Zeneakadémia számára elkészítette a márványbüsztöt is. A *Vasárnapi Ujság* 1885-ben számolt be arról, hogy a művész már készíti Volkmann mellszobrát, melyet a Nemzeti Zenede dísztermében fognak felállítani.¹⁸ Azonban ez téves, ugyanis a mellszobor a Zeneakadémiára került, és kitüntetett helyen, Liszt Ferenc arcképe alatt helyezték azt el.¹⁹

Engeszer [Engesszer, Engesser] Mátyás (1812–1885) síremléke

A Kerepesi úti temető egyik legrégebbi és kitüntetett jelentőségű területe a falak melletti falsírboltok sora. Itt kapott sírhelyet 1885-ben bekövetkezett halálakor Engeszer Mátyás, a Nemzeti Zenede tanára és könyvtárnoka (2. kép). Ahogyan több lap is beszámolt róla, a síremlék állítását Bartay Ede, a Zenede igazgatója kezdeményezte az 1885. május 14-én tartott igazgatói választmányi ülésen. Az előterjesztést a Magyar

¹³ *Fővárosi Lapok* 20/271 (1883. november 20.), 1731.

¹⁴ *Nemzet* 2/471 (1883. december 23.); *Ellenzék* 5/6 (1884. január 8.).

¹⁵ *Ország-Világ* 5/44 (1884. november 1.), 716.

¹⁶ *Budapesti Hírlap* 4/301 (1884. október 31.), 4.; *Fővárosi Lapok* 21/256 (1884. október 31.), 1653.; *Nemzet* 3/23 (1884. október 31.), 3.; *Pesti Hírlap* 6/301 (1884. október 31.), 4.

¹⁷ *Vasárnapi Ujság* 35/45 (1888. november 4.), 732., 739–740.

¹⁸ *Vasárnapi Ujság* 32/1 (1885. január 6.), 15.

¹⁹ *Budapesti Hírlap* 6/95 (1886. április 5.), 3.; *Pesti Hírlap* 8/94 (1886. április 4.), 5.; *Pesti Hírlap* 12/124 (1890. május 6.), 5.

2. kép. Engeszer Mátyás síremléke, 1886. Készítője ismeretlen.
Fiumei úti sírkert, Bal fal melletti 64. sírhely

Zeneművészek Segélyegyletének ülésén is indítványozta. A felhíváshoz az Országos Magyar Daláregyesület is csatlakozott.²⁰ A Zenede igazgatóválasztmánya 50 forintot szavazott meg a síremlékre.²¹ Vajdafy Béla (1838–1904) zenedei tanár 1888 februárjában ajánlotta fel a költségek fedezésére rendezett hangversenyének jövedelmét, 65 forintot.²² Tekintve, hogy a síremlék ekkor már elkészült, a gyűjtés eredményét a takarékpénztárban külön alapítványként kezelték, kamatait pedig a síremlék fenntartására és díszítésére kívánták fordítani.²³

A mészkőből készült síremlék puritán kialakításával magasodik a temető északi fala fölé. A közel 3 méter magas sírkő egyszerű kialakítású, nélkülöz minden konvencionális *vanitas* elemet (pl. koponya, óra, hervadó virág) vagy allegorikus tartalmat, illetve bárminemű utalást az elhunyra; csupán egy bevéselt kereszttel díszítették. A kereszt alatt olvasható az elhunyt neve, és a születési, illetve halálozási dátuma. A falak melletti sírboltok főként családi sírhelyek, így nem meglepő, hogy a későbbiekben ide temették Engeszer énekművész feleségét, Marsch Katalint (1837–1912), és felesége családtagjait is, kiknek nevei azonban már nehezen olvashatók.

Bár napjainkban a síremlék igen rossz állapotban van, a 20. század elején még gondozták, jeles évfordulók alkalmából testületileg is megkoszorúzták, például 1912-ben, Engeszer születésének 100. évfordulóján. A centenáriumról rangos eseménnyel emlékeztek meg, többek között elkészítették az ünnepelt arcképét Krutsay Ferenc (1868–1924) festőművésszel, amit a Zenede dísztermében helyeztek el. A festmény-leleplezési ünnepélyen gróf Zichy Géza, a Zenede elnöke és ifj. Toldy László (1882–1929) zenedei tanár méltatta Engeszert, majd a Kerepesi úti temetőben ünnepélyesen megkoszorúzták a sírját, ahol a Ganz-gyár Dalkör a *Hymnus* és a *Szózat* mellett Engeszer *Szerettelek* című férfikarát is előadta.²⁴

Huber Károly (1828–1885) síremléke

1885-ben, Engeszer Mátyás halála után nem sokkal egy újabb veszteség érte a magyar zenevilágot. Életének 58. évében elhunyt Huber Károly hegedűművész, zeneszerző, a Zenede tanára. Az intézmény, ahogyan arról a jegyzőkönyv is tanúskodik, az igazgatóválasztmányi ülésen is megemlékezett róla, illetve özvegyének részvétiratot küldött, a kiskorú gyermekeinek megsegítéséről is gondoskodott. A Daláregyesülettel karöltve országos gyűjtést indítottak egy méltó síremlék emelésére, továbbá az egykori

²⁰ *Fővárosi Lapok* 22/135 (1888. június 10.), 876.; *Nemzet* 4/995 (1885. június 10.); *Pesti Hírlap* 7/158 (1888. június 10.), 4.

²¹ *A nemzeti zenede igazgató választmányának ülése*, 1885. május 14., Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Kutatókönyvtár, jelzet nélkül.

²² *A nemzeti zenede igazgató választmányának ülése*, 1888. február 2., Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Kutatókönyvtár, jelzet nélkül.

²³ VAJDAFY Emil (szerk.): *A József főherceg Ő Fenségének fővédnöksége alatt álló Nemzeti Zenede évkönyve* 1898/99. iskolai évre, LX. évfolyam (Budapest, Rózsa Kálmán és neje nyomdája, 1899), 7.

²⁴ *Budapesti Hírlap* 32/103 (1912. április 30.), 16.; *Pesti Hírlap* 34/103 (1912. április 30.), 6.

hegedűtanár arcképét is megrendelték. Utóbbi leleplezésére 1887. április 17-én került sor. A Vastagh György (1834–1922) által festett portrét azonban nem a gyűjtésből, hanem a már említett Egressy-alapból finanszírozták.²⁵

Huber Károly eredeti nyughelyén, a 13. parcellában a Volkmann-émlékhez hasonló obeliszkyszerű építmény állhatott, amely a hegedűművész büsztségével egészült ki. A temetésről a *Fővárosi Lapok* így számolt be:

„A díszes síremlék néhány lépésnyire áll Arany János sírjától. Az emlék pátyi termésköböl faragott gula, előtte látható Huber Károly sikerült bronz mellszobra, két oldalt pedig a következő felírás olvasható: »Huber Károlynak tisztelői és barátai.« »Nemzeti színházi operai karnagy 1842–1871. Nemzeti zenedei karnagy és tanár 1849–1885. Orsz. m. kir. zeneakadémiai tanár 1883–1885. Az orsz. magyar dalszövetség karnagya 1879–1885.« Az emléket a bayreuthi Jean Paul síremlék mintájára Alpár Ignác műgyeztet. tanár tervezte és Andretti faragta kőbe. A mellszobor mintázata Donáth Gyulától való, ércbe a Tourbain-cég öntötte. Az emléket közadakozásból emelték.»²⁶

Egy másik napilap piramisban végződő oszlopként említi a felépítményt, ami előtt törpe oszlopon kapott helyet Huber mellszobra.²⁷ Donáth Gyulát (1850–1909) a korabeli kritikák gyakran „a temető szobrásza”-nak nevezték – a 19. század második felétől egyre inkább nevesíthetők voltak a síremlékeket készítő szobrászművészek.²⁸ A Nemzeti Zenede az elkészült bronz büsztt további három márvány példányát is megrendelte a művésztől, hogy felállíthassák azokban az intézményekben, amelyekben Huber működött.²⁹ Ez a jelenség egyértelműen az intézmény reprezentációs igényeiről tanúskodik.

A *Fővárosi Lapok* a címlapon Váradi Antal (1854–1923) versével emlékezett meg Huber Károlyról 1889. június 16-án, a sírkő leleplezésének napján. Az elhunytat magasztaló hét versszakos költemény bővelkedik zenei utalásokban, metaforákban. Külön érdemes kiemelni, hogy miként reflektál a vers a sírkőleleplezési ünnepélyre. Júniusban több lap is hírül adta a ceremónia tervezett műsorát. A gondosan felépített ünnepséget a *Szózat*tal kezdték, majd Bartay Ede igazgató emlékezett meg Huberről. Váradi versében olvashatjuk a következő két sort: „Az »Édes lánykám« angyalszép chorálja / Lebegjen örökzöld sírod felett.” Az idézett részlet Huber Károlynak azt a szerzeményét említi, amelyet a Budai Dalárda adott elő a sírkőavatáson. Mihalovits Ödön, a Zeneakadémia igazgatója és Szentirmay Elemér, az Országos Magyar Dalosszövetség alelnökének szónoklata követte a kórusművet, majd a *Hymnus*-szal zárták a sírkőavatást.³⁰

²⁵ VAJDAFY Emil (szerk.): *A József főherczeg Ő Fenségének fővédnöksége alatt álló Nemzeti Zenede évkönyve* 1886/87. iskolai évre, XLVIII. évfolyam (Budapest, Rózsa Kálmán és neje nyomdája, 1887), 4–5., valamint uő (szerk.): *A József főherczeg ő fenségének fővédnöksége alatt álló Nemzeti Zenede története az intézet 50 éves jubileuma alkalmára* (Budapest, Athenaeum R. Társulat Könyvnyomdája, 1890), 85.

²⁶ „Huber Károly emlékezete”, *Fővárosi Lapok* 26/164 (1889. június 17.), 1220.

²⁷ *Budapesti Hírlap* 9/165 (1889. június 17.), 5.

²⁸ SISA *Magyar művészet. Képzőművészet*, 618.

²⁹ *Fővárosi Lapok* 25/355 (1888. december 25.), 2617.; *Fővárosi Lapok* 26/126 (1889. május 9.), 937.

³⁰ VÁRADI Antal: „A dálnok sírja. (Huber Károly emlékezete)”, *Fővárosi Lapok* 26/163 (1889. június 16.), 1211.

Az 1889 nyarán ünnepélyesen felavatott reprezentatív síremlék nem lett a zeneszerző végső nyughelye. Amikor 1937-ben elhunyt fia, a szintén hegedűművész Hubay [Huber] Jenő, Telcs Ede (1872–1948) szobrász- és éremművész közös síremléket tervezett a család számára, ahová Huber Károlyt is áttemették. Merk Zsuzsanna történész feltételezése szerint az édesapa büsztségével díszített sír túlzottan konkrét volt, így alkalmatlan lehetett családi sírhelynek, hiszen fia is nagy hírnévnek örvendett.³¹ Az eredeti Huber-síremlék így nem lett része az új családi emlékhelynek. A bronz büsztt lappang vagy megsemmisült.

Bartay Ede (1825–1901) síremléke

A Nemzeti Zenede saját halottjának tekintette, és az intézet költségén temettette el Bartay Ede zeneszerzőt, az intézmény igazgatóját, egy évvel később pedig impozáns síremléket emeltettek neki a 28-as parcella díszsorában (3. kép). Szerencsés módon a Zenede iratanyagában megmaradt a Bartay-síremlékkal kapcsolatos összes okmány, szerződés és számla. A dokumentumok alapján képet kaphatunk a Zenede rendkívül körültekintő megrendelési attitűdjéről, illetve ez alapján az összetett feladatot igénylő reprezentatív síremlékhez kapcsolódó munkafolyamatok is rekonstruálhatók.

1902 tavaszán a választmányi jegyzőkönyvekben feljegyezték, hogy az elhunytak mellszobrával díszített emléket emeltek, amelyre gyűjtést rendeznek, és aláírási íveket bocsájtanak ki. Az összeg rövid időn belül elegendőnek bizonyult, így Rózsavölgyi Gyula alelnök vezetésével létrehoztak egy, az emlék elkészítését felügyelő bizottságot. Kauser József (1848–1919) kőfaragó, építész, aki az egyesület választmányi tagja is volt, ajánlkozott, hogy a hagyományos „gúla-alak” helyett Bartay mellszobrával és zenei elemekkel díszített tervet készít, továbbá vállalja, hogy Langer Ignác (1857–1927) díszítőszobrásszal bemutatják az egy tized nagyságban készített tervet a Zenede nagytermében.³² A tervezet bemutatása után, az 1902. július 21-én kelt szerződésben foglalták össze Kauser kötelezettségeit, illetve a bizottság kritériumait. A megállapodás egy fekete *syenit* anyagból, azaz fekete gránitból készült síremlékről szól. Megadták a pontos méreteket, illetve leszögezték, hogy a lehető legfényesebb csiszolással kell előállítani. Kauser feladata volt a kőfaragó- és csiszolómunkák után a ma is olvasható, bár kicsit megkopott szöveg véssése, és a betűk aranyozása is:

„BARTAY EDE / KIR. TANÁCSOS / A NEMZETI ZENEDÉNEK / EGY NEGYED SZÁZADON ÁT / BUZGÓ IGAZGATÓJA / született 1825. október 6. / meghalt 1901. augusztus 31.”³³

³¹ MERK ZSUZSA – RAPCSÁNYI LÁSZLÓ (szerk.): ... *életem, és művész voltam. Telcs Ede visszaemlékezései és útinaplói* (Budapest, Argumentum Tudományos Kiadó, 2012), 14–15.

³² *A Nemzeti Zenede igazgató választmányi ülés jegyzőkönyve*, 1902. április 11., május 4., valamint június 22., Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Kutatókönyvtár, jelzet nélkül.

³³ *Szerződés Rózsavölgyi Gyula és Kauser J. és társa cég között*, Budapest, 1902. július 21., Zenedei iratanyag, Bartay Ede síremlékének dokumentumai, Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Kutatókönyvtár, jelzet nélkül.

3. kép. Bartay Ede síremléke, 1902. Bassler Adolf szobrászművész mellszobra, Kauser József kőfaragó és Langer Ignác díszítőszobrász síremléke. Fiumei úti sírkert, 28-as parcella díszsora, 11. sírhely

A feliraton kívül további elemekkel is díszítették a síremléket. Az emlékmű részét képező mellszobron kívül egy koszorúdísz, a sírfödélhez tartozó gyűrűt, valamint egy aranyozott bronzkeresztet is rendeltek a Schlick-féle öntödétől. A szerződésben ebben az esetben is kitértek minden részletre. Például nemcsak az öntés minőségét, anyagvastagságát, hanem a bronz vegytési arányát is meghatározták.³⁴

A leghangsúlyosabb szerepet a mellszobor kapta. Bassler Adolf szobrásztól az egyéniség legkifejezőbb megjelenítését várták el, ennek érdekében Rózsavölgyi fotókat adott át Bartayról. Külön kiemelték, hogy a síremlékbizottság tagjai, illetve a családtagok felkereshetik a művészt a műtermében, hogy ellenőrizhessék a kellő élethűséget. Amennyiben háromszori javítás után sem lettek volna elégedettek, akkor más művészt kértek volna fel a munkára. Basslertől is rendeltek egy másik, ezúttal gipsz példányt a büsztről, hogy az intézet dísztermében felállíthassák, ahogyan az Huber Károly mellszobra esetében is történt.³⁵

Az elkészült síremlék leleplezésére 1902. október 30-án került sor. A népes résztvevő sereg tagjai között jelen volt a Nemzeti Zenede tanári karán és növendékein túl az Opera, és az Országos Zeneakadémia vezetősége, továbbá az Országos Dalárszövetség küldöttsége is. Az ünnepség nyitányaként Bartay *Királyhymnusza* hangzott el a Budai Dalárda, a Ganz-gyári daloskör és a Fegyvergyári Dalárda előadásában. A Zenede részűvős tanzakából álló zenekarral kísért kórust Gobbi Alajos vezényelte. Rózsavölgyi Gyula alpolgármester, a Nemzeti Zenede vezetősége nevében méltatta a volt igazgatót, majd a borostyánkoszorú elhelyezése után Sipos Antal, a Zenede nyugdíjintézetének nevében tette le a koszorúját. A megjelent zenei intézmények képviselői sorban követték a példájukat. Az ünnepség zárásaként az ismét a Gobbi által vezetett kórus harsonákkal kísérve Erkel–Kölcsey *Hymnusát* énekelte a sírkőavatás zárásaként. Az előre megtervezett nagyszabású rendezvény beszámolóí nemcsak az elhangzott zeneművekről és jelenlévőkről tesznek említést, hanem a gondosan elkészített síremlékről is. Több folyóirat szerint zenei jelképek is helyet kaptak a leleplezett művön. Bár a választmányi ülésen elhangzott tervekben valóban szerepeltek zenei motívumok, ezek ma nem láthatók.³⁶ Feltételezésem szerint a szerződésben szereplő és elkészített bronz koszorún lehettek az újságok beszámolóiban is említett, az elhunyt munkásságára utaló zenei motívumok, azonban a koszorú az idők során elveszett a sírről. A többi díszítőelem erősen korrodálódott, a síremlék reprezentatív megjelenése azonban mindmáig megmaradt.

³⁴ Szerződés Rózsavölgyi Gyula és a Schlick-féle vasöntöde és gépgyár részvénytársaság között, Budapest, 1902. július 24., Zenedei iratanyag, Bartay Ede síremlékének dokumentumai, Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Kutatókönyvtár, jelzet nélkül.

³⁵ Szerződés Rózsavölgyi Gyula és Bassler Adolf akadémiai szobrász között, Budapest, 1902. július 24., Zenedei iratanyag, Bartay Ede síremlékének dokumentumai, Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Kutatókönyvtár, jelzet nélkül.

³⁶ *Budapesti Hírlap* 22/299 (1902. október 31.), 8.; *Budapesti Napló* 7/299 (1902. október 31.), 5.; *Pesti Hírlap* 24/299 (1902. október 31.), 10.; *Pesti Napló* 53/299 (1902. október 31.), 8.; *Zenevilág* 3/10–11 (1902. november 11.), 101.

Lung György (1847–1906) síremléke

1903-tól csak kivételes engedéllyel temettek el személyeket a 28. és 29. parcellába, ettől kezdve még inkább presztízst jelentettek a dízsor helyei. Az Országos Dalosszövetség 1907-ben indított gyűjtést az előző évben elhunyt Lung György székesfővárosi tanácsos, az Országos Dalosszövetség néhai elnöke sírkövének elkészíttetéséhez, azonban a főváros által engedélyezett helyen csak 1910-ben tudták felállítani az örök emléket (4. kép). A közadakozáshoz a Nemzeti Zenede 1907. április 9-én 25 koronával csatlakozott.³⁷

A pompás sírkő három és fél méter magas ruskicai rózsaszín márványból készült. A középen elhelyezkedő életnagyságú relief portrét a Strobl-tanítvány, Gémesi-Gindert Péter (1876–1923) szobrászművész mintázta, felette magyar motívumokból mintegy pártázatként egy lantot ábrázolt.³⁸ Az egyszerűségében is kifejező alkotáson a szecesszió jellegzetességei, a dekorativitás és a stilizált népművészeti elemek dominálnak. A kőfaragó munkákat a néhány méterre lévő Bartay-síremlékhez és több tucatnyi további temetői munkához hasonlóan Kauser József készítette.

Vajdafy Béla (1838–1904) síremléke

Vajdafy Bélának, a Nemzeti Zenede tanárának temetésére a Kerepesi úti temetőben került sor 1904. január 28-án. A gyászszertartáson a megboldogult kollégáin, tanítványain és tisztelőin kívül a város elöljárói is részt vettek. Beszédet mondott Sziklás Adolf fővárosi polgári iskolai tanár, valamint Mészáros Imre, a Nemzeti Zenede tanára.³⁹ A VIII. kerületi Práter utcai Polgári Leányiskola, amelyben Vajdafy szintén tanított, levélben kérte a Zenede igazgatóságát, hogy gyűjtést rendezhessenek a tanári kar és a tanítványok között néhai tanáruk emlékére. A Zenede a felállítandó síremlék költségeihez egyesületileg 200 koronával járult hozzá, továbbá Dárday Géza pénztárnok javasolta, hogy amennyiben szükséges, kérjenek engedélyt Engeszer Mátyás özvegytől, hogy az Engeszer-alapból kipótolhassák a gyűjtés során befolyt összeget.⁴⁰

Az 1904. évi temetői főkönyv szerint Vajdafy Bélát a sírkert 5-B parcella 9. sor 20-as számú nyughelyébe temették, a sírkőavatásra 1906. október 21-én került sor.⁴¹ A *Rákos Vidéke* hetilap számolt be részletesen az avatási ceremóniáról, így arról is, hogy a síremlék fekete márványkő volt. Ahogy a temetésen, így ez alkalommal is

³⁷ *A Nemzeti Zenede választmányi ülése*, 1907. május 17., Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Kutatókönyvtár, jelzet nélkül.

³⁸ *Magyarország* 17/252 (1910. október 23.), 14.; *Budapesti Hírlap* 30/253 (1910. október 25.), 14.

³⁹ *Alkotmány* 9/23 (1904. január 27.), 8.; *Pesti Hírlap* 26/27 (1904. január 27.), 16.; *Budapesti Hírlap* 24/29 (1904. január 29.), 9.

⁴⁰ *A Nemzeti Zenede választmányi ülése*, 1905. november 9., Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Kutatókönyvtár, jelzet nélkül.

⁴¹ *A Nemzeti Zenede választmányának ülése*, 1906. október 27., Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Kutatókönyvtár, jelzet nélkül; *Pesti Hírlap*, 28/287 (1906. október 18.), 10.

4. kép. Lung György síremléke, 1910. Gémesi-Gindert Péter szobrászművész relief portréja, Kauser József ruskicai rózsaszín márvány síremléke. Fiumei úti sírkert, 28-as parcella dízsora, 29. sírhely

népes tömeg gyűlt össze, hogy megemlékezzenek az egykori zenetanárról. Érdemeit Földes Gábor tanár hosszasan sorolta nagyhatású emlékbeszédében, végül Ernyey József, a Nemzeti Zenede igazgatója méltatta Vajdafyt.⁴² A sírhely beazonosítása ma már nem lehetséges.⁴³

Szentirmay Elemér (1836–1908) síremléke

Az elhunyt munkásságára utaló szobrászati megoldásra kiváló példa a temető 17/1-es számú parcellájában nyugvó Szentirmay Elemér (eredeti nevén vadosfai és zsidi Németh János) dalszerző 1910-ben emelt művészi síremléke (5. kép). A fejkövön tűntették fel az elhunyt nevét, alá pedig Kozma Andor négysoros epigrammáját vésték:

„Állj meg magyar, állj meg e sír mellett,
Itt a szellők muzsikát lehelnek.
Gyönyörű szép magyar nóták halott édesapját,
Halhatatlan gyermekei, nótái siratják.”⁴⁴

A feliratok között a dalszerző egyik legnépszerűbb, a „Csak egy szép lány van a világon...” című dalának kezdő ütemei is helyet kaptak. A megkopott betűk nagyon nehezen olvashatók, de a korabeli sajtóban közölték a szövegeket.

A fejkő mögött bánatos lány áll lehajtott fejjel, aki bal kezében egy hegedűt tart, jobbával pedig rózsákat hint a sírra. A rendkívül jól sikerült síremléket Kisfaludi-Strobl Zsigmond (1884–1975), pályája elején álló szobrászművész mintázta meg. A márvány az évek során elvesztette egykori csillogását, de a sírhant fölött gyászoló magyar ruhás lány alakja mit sem veszített szépségéből és művészi értékéből.

A síremlék nem jöhetett volna létre Ormódy Vilmos (1838–1932) főrendiházi tag és Merkler Andor (1861–1920) zeneszerző, zenekritikus kezdeményezése nélkül.⁴⁵ A századfordulón munkálkodó zenei intézmények korábbi ténykedését ismerve különös, hogy Szentirmay síremlékének hiányát nem a zeneélet képviselői észlelték, hanem az Első Magyar Általános Biztosító Társaság, ahol egyébként Szentirmay is dolgozott. Azonban a kezdeményezéshez számos magánemberen kívül több zenei intézmény is csatlakozott, így a Nemzeti Zenede, az Országos Zeneakadémia és Fodor Ernő Zeneintézete is.⁴⁶

A nagyszabású leleplezési ünnepséget 1910. október 31-én rendezték a Kerepesi úti temetőben. Az emlékbeszédet gróf Zichy Géza mondta, míg a székesfőváros nevében a polgármester, Bárczy István (1866–1943) koszorúzta meg az újonnan

⁴² *Rákos Vidéke* 6/43 (1906. október 28.), 4–5.

⁴³ Radnainé dr. Fogarasi Katalin, a Nemzeti Örökség Intézete főigazgatónőjének szíves közlése.

⁴⁴ „A Szentirmay-síremlék felavatása”, *Magyarország* 17/259 (1910. november 1.), 12–13.

⁴⁵ „Esti levél. A magyar dal és Szentirmay Elemér”, *Pesti Hírlap* 30/266 (1908. november 6.), 8–9.

⁴⁶ *A Nemzeti Zenede választmányi ülése*, 1910. május 28., Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Kutatókönyvtár, jelzet nélkül.

5. kép. Szentirmay Elemér síremléke, 1910. Kisfaludi-Strobl Zsigmond alkotása.
Fiumei úti sírkert, 17/1-es parcella, 4. sor 9. sírhely

6. kép. Trautsch Károly síremléke, 1912. Istók János szobrászművész mellszobra, Seenger Béla gránit síremléke. Fiumei úti sírkert, 17/1-es parcella, 1. sor 38. sírhely

elkészült műalkotást. Zenei megemlékezést Banda Márton (1847–1928) cigány-prímás tartott, aki Szentirmay „legszebb dalait” játszotta el hegedűjén. Szentirmay, illetve dalainak sikeréhez elsősorban Blaha Lujza járult hozzá, aki gyakran énekelte azokat, de sajnálatos módon a „nemzet csalogánya” nem tudott részt venni az eseményen.⁴⁷

Trautsch Károly (1830–1910) síremléke

Szentirmay sírhelyéhez közel, ugyanabban a parcellában nyugszik Trautsch Károly, aki a Nemzeti Zenedében hosszú éveken keresztül a vonós tanszak bölgőtanáraként működött. A gazdag építészeti tagolású, *aedicula* formájú fekete gránit sírkő szép keretet ad Trautsch fehér színű carrarai márvány portréjának (6. kép). A kontrasztos színek és a fény–árnyék viszonyok játéka impozáns kompozíciót eredményezett. A márványból kifaragott mellszobor Istók János (1873–1972) szobrászművész munkája, akinek *oeuvre*-jében számos köztéri és temetői alkotást találunk. A pontos karakterábrázolás mellett ezúttal is rendkívül érdelemgazdag portrét mintázott Istók. A mellszobor a gránit talapzaton közepén helyezkedik el, felette pedig baldachin-szerű tagozattal folytatódik a sírkő. A három méter magas síremlék kőfaragó munkáit Seenger Béla végezte el, akinek keze nyomát őrzi több síremlék mellett a Halászbástya és az Országház is. A büszk alatt aranyozott felirat olvasható: „TRAUTSCH / KÁROLY / NEMZETI ZENEDEI / TANÁR / 1830–1910”.

A leleplezési ünnepségre 1912. szeptember 29-én került sor. Gobbi Alajos igazgató vezetésével jelen volt a Nemzeti Zenede tanári kara, a Filharmóniai Társaság, illetve a legtöbb budapesti zenei egyesület és intézmény is képviseltette magát. A sokak által tisztelt és szeretett tanár emlékére emelt síremlék mellett először a Lyra Dalkör énekelte el a *Hymnuszt* Kaszás Gyula vezényletével, majd Várady Sándor, a Zenede tanára mondott emlékbeszédet. A megemlékezést a *Szózattal* zárták, amit az említett dalkör és az Operaház tagjaiból alakult fúvószenekar előadásban hallgatott a megemlékező tömeg. A mű leleplezését követően a koszorúkat mellé helyezték el.⁴⁸

Göndöcs István (1857–1910) síremléke

Néhai Göndöcs Istvánt, az Országos Dalosszövetség titkárát, az Erzsébetvárosi plébánia karnagyát az 1910. évi temetői főkönyv szerint december 6-án helyezték vég-ső nyugalomra a 10-es parcella 3-51-es számú sírhelyébe.⁴⁹ A temetésen a főváros által engedélyezett díszsírhely mellett az operai énekkar gyász-zsoltárt adott elő,

⁴⁷ *Budapesti Hírlap* 30/258 (1910. október 30.), 14.; *Magyarország* 17/258 (1910. október 30.), 16.

⁴⁸ KERN Aurél (szerk.): *A József főherceg úr ő fenségének fővédősége alatt álló Nemzeti Zenede évkönyve az 1912/1913. iskolai évről* (Budapest, [k. n.], 1913), 7.; *Budapesti Hírlap* 32/231 (1912. október 1.), 12.; *Pesti Napló* 63/231 (1912. október 1.), 16.; *Az Ujság* 10/232 (1912. október 1.), 17.

⁴⁹ Radnainé dr. Fogarasi Katalin, a Nemzeti Örökség Intézete főigazgatójának szíves közlése.

majd Bárczy István polgármester mondott búcsúbeszédet az elhunyt összes tisztelője nevében. A Nemzeti Zenede képviseletében Ernyey József igazgató jelent meg a szertartáson.⁵⁰

1911 januárjában a Göndöcs István-síremlékbizottság megkezdte a gyűjtést, hogy emléket emelhessenek az elhunyt karnagy sírja fölé. A Nemzeti Zenede erre a célra 50 koronát, míg gróf Zichy Géza, az egyesület elnöke külön 100 koronát adományozott.⁵¹ A költségekhez fővárosi támogatást is kaptak, illetve a Pécsi Dalárda is csatlakozott a felhíváshoz.⁵² Az Országos Magyar Dalosszövetség 1912. június 28. és 30. között tartott országos versenyhez kapcsolódva rendezte meg a leleplezési ünnepséget június 29-én. Az ünnepi beszédet, ahogy a temetésen is, Bárczy polgármester mondta. Bár a síremlék megsemmisült, annyi bizonyos, hogy rajta a megboldogult mellképét domborműben örökítették meg.⁵³ Az emlékművet az egyik legkiválóbb hazai gyár, a Gerenday Antal-féle sírkőgyár készítette.⁵⁴

A leleplezés előtt a dalosok megkoszorúzták Lung György, a Dalosszövetség volt elnökének sírját.⁵⁵ Ez a fajta „kettős megemlékezés” nem példa nélküli: a Magyar Dalosszövetség tagjai Stampfl Károly, az Acélhang Dalegylet tagjának sírkő-leleplezési ünnepsége után, 1924. október 24-én meglátogatták Lung György, Göndöcs István és Volkmann Róbert síremlékét is.⁵⁶ 1929-ben pedig hasonló emlékrendezvény keretében Sztojanovits Jenő, az Országos Magyar Dalosszövetség karnagyának sírkőavatása után hangzottak el beszédek és énekkari művek, többek között Lung és Göndöcs sírja mellett.⁵⁷

Heller István (1813–1888) síremléke (Párizs)

Közel 20 évet kellett várni, hogy a magyar származású, de Franciaországban élő Heller István zongoraművész–zeneszerző sírjára szobor kerüljön a párizsi Père-Lachaise temetőben (7. kép). Bár Heller a Nemzeti Zenedével nem állt közvetlen kapcsolatban, az Egyesület fontosnak tartotta, hogy a fiatalon külföldre vándorolt zeneszerző síremlékének felállításához hozzájáruljon, különösen azért, mert a síremlékbizottság ez

⁵⁰ *Budapesti Hírlap* 30/289 (1910. december 6.), 9.; *Az Ujság* 8/289 (1910. december 6.), 11.; *Pesti Hírlap* 32/291 (1910. december 7.), 16.; *Az Ujság* 8/290 (1910. december 7.), 11.

⁵¹ *A Nemzeti Zenede választmányi ülés jegyzőkönyve*, 1911. január 30., Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Kutatókönyvtár, jelzet nélkül; VÁJDÁFY Emil (szerk.): *A József főherceg ő fenségének védnöksége alatt álló Nemzeti Zenede évkönyve az 1910/1911. iskolai évre, LXXII-dik év* (Budapest, [k. n.], 1911), 15.

⁵² *Fővárosi Közlöny* 22/3 (1911. január 10.), 46.; *Pécsi Napló* 20/12 (1911. január 15.), 6.

⁵³ *Világ* 3/143 (1912. június 18.), 12.

⁵⁴ KEMÉNY Mária: „A Gerenday-féle sírkőgyár története (1847–1952)”, *Ars Hungarica* 11/1 (1983), 93–126.

⁵⁵ *Pécsi Napló* 21/142 (1912. június 27.), 1–2.

⁵⁶ *Magyarság* 5/225 (1924. október 24.), 9.; *Pesti Hírlap* 46/225 (1924. október 24.), 9.; *Budapesti Hírlap* 46/226 (1924. október 25.), 8.

⁵⁷ *Ujság* 5/248 (1929. október 31.), 10.; *Budapesti Hírlap* 44/251 (1929. november 5.), 10.

7. kép. Heller István síremléke, 1907. Maurice Quef szobrászművész mellszobra, Párizs, Père-Lachaise temető, 90-es parcella, 36. sírhely

8. kép. Gaál Ferenc síremléke, 1913. Keller Albert szobrászművész alkotása.
Szabadka, Bajai úti temető, 3-as parcella, 5. sor 3. sírhely

ügyben a Zenedét is megkereste levélben. Ezt követően a nemes célra a választmány 100 koronát szavazott meg.⁵⁸ A nagymúltú sírkertben Maurice Quef (1878–1957) francia szobrász alkotásával tisztelegtek Heller előtt. A nagyméretű, reprezentatív síremléken a zeneszerző bronzba öntött, élethű mellszobra áll a középpontban, aminek a robosztus kőlap adja a hátterét.

Gaál Ferenc (1860–1906) síremléke (Szabadka)

A Nemzeti Zenede egykori diákja, Gaál Ferenc zeneszerző, zenetanár a szabadkai Zenede igazgatója volt. Fiatalon, mindössze 46 éves korában érte a halál, 1906. december 11-én. Két nappal később, a szabadkai Bajai úti temetőben helyezték vég-ső nyugalomra. A síremlékállítás gondolata már ekkor felvetődött tisztelői körében, azonban a megvalósításra éveket kellett várni (8. kép).

Miután a Nemzeti Zenede Egyesület választmánya értesült Gaál elhunytáról, részvétiratot küldtek a szabadkai Zenedéhez. A Szabadkán 1908. november 20-án megalakult Gaál-síremlékbizottság felhívásához rövid időn belül a Nemzeti Zenede is csatlakozott, és 50 koronát adományozott a művészi síremlékre.⁵⁹ Elegendő összeg azonban több jótékonyági hangversennyel és további adományokkal is csak lassan gyűlt össze. Bár 1911 decemberében Kara Mihály pesti szobrász elkészítette a tervet, az 1913 februárjára elkészült alkotást Keller Albert szabadkai szobrász mintázta meg.⁶⁰

A díszes vasráccsal körülvett, fehér carrarai márványból faragott síremlék a szecesszió jegyeit viseli magán. A sír felett magasodik a sírköböl részben domborműszerűen kiemelkedő életnagyságú női figura. A szomorú nőalak fejét lehajtja, karjaival a kőlapon támaszkodik, kezeiben pedig stilizált babérkoszorúkat tart, amelyekről három-három szalag lóg. A lány dekoratív ruházatát, a középen lefele futó övét virágmotívumok díszítik. Gaál síremlékében eredetileg összekapcsolódott a portréábrázolás az allegorikus elemekkel. A *Pesti Hírlap* ugyanis említés tesz egy bronz reliefről, amelyen maga az elhunyt arcképe volt látható. A síremlék elején ma is meglévő kerek mélyedés még mutatja a dombormű egykori helyét, azonban az évek során a dombormű eltűnt a síremlékről.⁶¹

⁵⁸ *A Nemzeti Zenede választmányi ülésének jegyzőkönyve*, 1906. április 6., Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Kutatókönyvtár, jelzet nélkül.

⁵⁹ *A Nemzeti Zenede választmányi ülésének jegyzőkönyve*, 1909. február 22., Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Kutatókönyvtár, jelzet nélkül. Lásd továbbá GAJDOS Tibor: *Szabadka képzőművészete* (Szabadka, Életjel Kiadó, 1995), 108–109.

⁶⁰ Ua.

⁶¹ *Pesti Hírlap* 38/14 (1916. január 14.), 12.

A Fiumei úti temető parcellái között sétálva megelevenedik Magyarország újkori története, egymás melletti sírhelyeken nyugszanak politikusok, írók, tudósok és művészek. Köztük vannak azok a személyek is, akik valamilyen módon a Nemzeti Zenede Egyesülethez, vagy tágabban véve a magyar zenei élethez kötődtek. A Zenede fennállása alatt végig jelen volt a megemlékezés kultúrájának képzőművészeti formája is, ennek a törekvésnek az egyik vetületét ismerhettük meg a fent tárgyalt síremlékeken keresztül. Ezeken a sírokon legtöbb esetben közvetlenül az elhunytól készült portré szerepel sírjelként, azonban az egykori tevékenységre utaló részletekkel (például hegedűt tartó nőalak, kottarészletek) is találkozhatunk.

A síremlékek gondozásának a 20. század elején még szép hagyománya volt, amit a Zenede Egyesület is gyakran ápolt. Nemegyszer számoltak be tudósítások koszorúzásról vagy helyreállításról, de egy-két kivétellel az eltelt mintegy egy évszázad alatt a témánkhoz kapcsolódó műemlékek állapota leromlott. Remélhetőleg változtatni fog ezen, hogy a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság munkájának köszönhetően a ma is fellelhető, Zenedéhez köthető sírok egy részét 2001-ben, majd a továbbiakat 2004-ben védetté nyilvánították, és így – bár állapotuk nem a legkielégítőbb – ezek már nem számolhatók fel, véglegesen a zenei élet és azon túl az egész nemzet kollektív emlékezetének szolgálatában állhatnak.

“O, How Many Songs Have Gone With It to Silent Graves...”

Tombs Created with the Support of the National Conservatory

Established in 1836, the Pest-Buda Society of Musicians (from 1867: National Conservatory) grew to play almost immediately a leading role in the musical life of the Hungarian capital, however, their cultural support was extended to the field of fine arts, too. In addition to a number of paintings, drawings, sculptures, and anniversary medals, they played a role in the production of several tombstones during the second half of the nineteenth century and the beginning of the twentieth century. In their creation, the National Conservatory not only provided moral support, but also demonstrably took the initiative or contributed financially to each of them. Most of the tombstones made with the support of the association were erected in Pest at the Kerepesi Road (today Fiumei Road) Cemetery. On the majority of these graves, portraits of the deceased are presented as grave signs, and one can also find allegories referring to the activity of the deceased. Essential sources for the processing of this topic include the minutes and yearbooks of the board meetings of the Association of the National Conservatory, further adjacent documents such as contracts related to tombstones, as well as press reports.